

amellyel Czernin 1918. áprilisi fenyegetését kommentálta. Az osztrák–magyar külügyminiszter a Sixtus-affér kirobbanásakor azzal fenyegetőzött, hogy a németek meg fogják szállni Tirolt és Csehországot, amelyre Hajdu kifejti, hogy „ismerve a nyugati front helyzetét erre aligha maradhatott erejük”. Ezzel szemben a németek 1918 novemberében — még rosszabb körülmények között — képesek voltak és részben végre is hajtották Tirol megszállását. Hasonlóképpen 1918. október 17-én Törökország nem tette le egyoldalúan a fegyvert (368.) A földrajzi nevek használta során is van néhány következetlenség, pl. Užsice (170.), de Užice (87; 88.) Skopje (335; 338.)

Emellett — a fentebb már vázolt bővítési javaslatok miatt — a kiadónak is érdemes lenne megfontolni, hogy a kötet 100–150 oldallal bővülhessen: ez a terjedelem még nem feszítené szét a kötet kézikönyv jellegét, ugyanakkor alaposabb tárgyalást tenne lehetővé számos probléma elemzésében. Ez a bővítés már csak azért is indokolt lenne, mert e kötet „ciszlajtán” megfelelője, Manfred Rauchensteiner 2013-ban második kiadást megért monográfiája közel 1200 oldal terjedelmű.

A kötet használhatóságát a Pollmann Ferenc által szerkesztett földrajzi-névmutató, valamint a Paksa Rudolf által összeállított személynévmutató is segíti, emellett kitérőek a hadműveleteket bemutató térképek, valamint megfelelő mennyiségű és minőségű fotó illusztráció is az olvasó rendelkezésére áll.

Összegezve: a kötet kiváló kézikönyvként használható az első világháborúval foglalkozó érdeklődők, diákok részére, amely egyben a további alapkutatások egyik jó kiindulópontja lehet, és a háború más részterületeit feltáró munkák számára is példaértékkel bírhat.

Ligeti Dávid

Baráth Magdolna

A KREML ÁRNYÉKÁBAN

Tanulmányok Magyarország és a Szovjetunió kapcsolatainak történetéhez, 1944–1990.
Gondolat Kiadó, Bp., 2014. 318 o.

Baráth Magdolna, aki évtizedek óta foglalkozik a magyar–szovjet kapcsolatok történetével, A Kreml árnyékában. Tanulmányok Magyarország és a Szovjetunió kapcsolatainak történetéhez, 1944–1990 címmel, illetve alcímmel jelentette meg új könyvét. Az összeállítás előszavában a szerző tudatja olvasóival: az itt közreadott tanulmányok korábbi írásainak átdolgozott, bővített változatai, amelyek a két ország viszonya többféle aspektusának bemutatására tesznek kísérletet. A politikai kapcsolatok alakulásának tárgyalása mellett ugyanis a történész foglalkozik a gazdasági együttműködéssel, valamint a kulturális kapcsolatokkal is. Az előszóban Baráth Magdolna hangsúlyozza, hogy mivel a II. világháború után Magyarország a szovjet érdekszféra részévé lett és a megszállók tevékenysége hosszú évtizedekre meghatározta a magyar társadalom és gazdaság fejlődését, a magyar–szovjet viszonyt nem lehet hagyományos diplomáciai kapcsolatként bemutatni. Szerinte a két ország közötti viszony azért is „különleges” volt, mert a szovjet vezetés a befolyását biztosítani hivatott magyarországi intézményei révén teljes áttekintéssel rendelkezett az itteni politikai, gazdasági, kulturális élet egészéről, és tanácsok, ajánlások (ritkábban nyílt utasítás és politikai nyomásgyakorlás) formájában befolyásolta a belpolitikai döntéseket is. A szerző írásai tehát görcső alá veszik a szovjet vezetésnek a magyarországi belpolitikára gyakorolt hatását, illetve a két ország és a szocialista tábor külpolitikai lépéseinek összehangolását, egyeztetési mechanizmusait is (7., 18–19.). Mivel pedig tanulmányaiban Baráth azt vizsgálja, hogy Magyarország 1944–1990 közötti sorsát miként befolyásolta a szovjet politika, könyvének alcímében a két ország közül elsőként említi Magyarországot és csak utána a Szovjetuniót, a továbbiakban pedig írásaiban is következetesen „magyar–szovjet” és nem „szovjet–magyar” kapcsolatként jelöli a viszonyt.

Előszavában a szerző szerényen, ugyanakkor igen korrekten azt állítja: tanulmányai „kísérletet” tesznek a két ország viszonya többféle aspektusának bemutatására (18.). Az óvatos megfogalmazást indokolja, hogy a vizsgálatokhoz szükséges szovjet források jelentős részéhez írásai elkészítésekor még nem lehetett hozzáférni – ezt Baráth rendszeresen jelzi is az egyes témák tárgyalásánál (ld. pl. 29., 86., 97., 101., 146., 211., 248.). Ugyancsak az előszóban a szerző elhelyezi saját munkásságát a problémakör historiográfiájában is.

Az Előszó után 11 tanulmány következik, amelyek kronologikus sorrendben tárgyalják a kétoldalú kapcsolatok egy-egy korszakát, illetve valamelyik elemét. Az első még a II. világháború alatt elkezdődött, Magyarország háború utáni sorsára vonatkozó szovjet külügyi tervező-elemző munkát mutatja be, a következő az 1920–1956 közötti magyarországi Szovjetunió-képpel foglalkozik. A harmadik tanulmány a Moszkva és Budapest között 1943–1947-ben működő információs csatornákról szól: ezek önálló írásban tárgyalását indokoltá teszi sokféleségük is, amint arra a szerző rámutat: „Az SzK(b)P vezetése a magyar ügyekről nemcsak »pártvonalon« szerzett információkat, hanem a hadsereg politikai osztályától és a Szövetséges Ellenőrző Bizottságtól is, de a szovjet követségtől érkező fontosabb információk is eljutottak a pártvezetéshez. A későbbiekben a Magyarországra érkező, elsősorban az állambiztonsági szerveknél tevékenykedő szovjet tanácsadók is rendszeresen szolgáltattak információkat Moszkva számára, de a szovjetek Szücs Ernő személyében saját emberrel is rendelkeztek az Államvédelmi Hatóságnál.” (87.) A következő munka szovjet tanácsadók és szakértők 1945–1990 közötti magyarországi tevékenységét tárgyalja, ennek kapcsán ismertetve azt is, hogy itt tartózkodásuk milyen költségeket jelentett a magyar állam számára. Az ez után olvasható írás az első Nagy Imre-kormány idején működő szovjet „kézi vezérlés”-t mutatja be, a következő pedig a magyar–szovjet kapcsolatokat a Szovjetunió Kommunista Pártja XX. kongresszusától az 1956-os magyar forradalom kitöréséig. A kronológiai sorrendnek megfelelően, az ez után olvasható írás a szovjet kommunista párt megbízottjainak az 1956-os második szovjet beavatkozást követően kifejtett magyarországi tevékenységét ismerteti, figyelemre méltóan tárgyalva Kádár János döntéseinek motivációit is (192.). Majd a Szovjetunió 1956 utáni magyarországi népszerűsítésének módszereivel és eszközeivel foglalkozó tanulmányból az olvasó nem csupán annak fő tendenciáit ismerheti meg, hanem érdekes adatokat találhat abban egy-egy jelentős műalkotás korabeli sorsáról is: így a Bánk bán szovjetunióbeli bemutatásának halogatásáról és Eizenstein Rettegett Iván című filmje második részének magyarországi fogadtatásáról (194., 207.). Az 1957–1964 közötti forrásanyagot is, nem csak a magyar vonatkozásokot tárgyalja részletesen a Magyarország a szovjet diplomáciai iratokban, 1957–1964 című írás. Az ez után olvasható tanulmány Magyarország és a Szovjetunió 1960-as évekbeli kapcsolataival foglalkozik, részletesen bemutatva annak gazdasági vonatkozásait is. Minden bizonnyal a szovjet források hozzáférhetősége és, ezzel összefüggésben, a szerző kutatási lehetőségeinek is következménye az, hogy a 11 tanulmányból 10 csaknem kizárólag az 1944–1969 közötti magyar–szovjet kapcsolatokkal foglalkozik – a kötet utolsó írása viszont Gorbacsov politikájának kelet-európai vonatkozásait tárgyalja és a Varsói Szerződés feloszlásáról létrejött 1991-es megállapodás említésével zárul. A könyv végén a tanulmányok első megjelenési helyének közlése, a szerző által felhasznált levéltári források és irodalom jegyzéke, valamint személynév-mutató található.

Az itt közölt tanulmányoknál megfigyelhető, hogy az alapos, körültekintő forráselemzések és -ismertetések mellett az olvasó számára igen hasznos, általánosabb jellegű megállapítások is vannak. A recenziens szerint Baráth akkor is helyesen járt el, amikor a szovjet tanácsadók és szakértők tevékenységével foglalkozó tanulmányának már a legelején, egymástól gondosan elkülönítve, megjelölte a „tanácsadó” és a „szakértő” funkcióját (102.). Ám, mivel könyvét a felsőoktatásban résztvevő hallgatóknak is szánja (19.), helyes lett volna az utolsó, A Brezsnyev-doktrínától a „Sinatra-doktrínáig”. Gorbacsov és Kelet-Európa című tanulmányának már a címében is említett „Brezsnyev-doktrína” rövid megmagyarázása (erre egyébként az 1968-as csehszlovákiai eseményekkel is foglalkozó, előző írásában sem került sor), valamint annak közlése, hogy miként kapcsolódik Frank Sinatra személyéhez a „mindenki azt csinál, amit akar” elve. (Baráth ugyanis ezt írja: „Gorbacsov és Bush máltai találkozása, amikor Gorbacsov kijelentette, hogy a Brezsnyev-doktrína halott, a szovjet külügyminisztérium sajtó attaséja állítólag azt a szellemes megjegyzést tette, hogy azt attól kezdve (Frank Sinatra-ra utalva) a Sinatra-doktrína váltotta fel, vagyis mindenki azt csinál, amit akar.” 280.)

A recenziens még néhány észrevételt tesz a kötet második, A Szovjetunióról kialakult és kialakított kép változásai című tanulmányával kapcsolatban. Nagyon jónak tartom, hogy Baráth Magdolna igen óvatosan fogalmazott arról írva, hogy a Szovjetunióról milyen kép élhetett a két világháború között a magyar lakosságban: „túlnyomó többségének [!] a Szovjetunióról csak közvetett információi voltak [...] Az 1930-as években hosszabb ideig a Szovjetunióban dolgozó mérnökök, technikusok már egy egészen más képet közvetíthettek [!]. Napi munkájuk során közvetlen közelről láthatták az orosz mindennapokat, de egyben szemtanúi lehettek [!] az idegenekkel szembeni egyre fokozódó bizalmatlanságnak, a — sokszor [!] kollégáikat is érintő — represszióknak. Beszámolóik — még ha [!] tapasztalataikról őszintén beszéltek is — érdemben aligha [!] be-

folyásolták a magyar közvéleményt.” (42.) Az említett személyek tevékenysége lehetőségének megjelölésével, a széles körű általánosítások kerülésével a szerző ugyanis nem követte el azt a hibát, hogy, egyfajta vélemény-tulajdonítással, bár kellő mennyiségű forrás híján, de kétségbevonhatatlanként írjon le megállapításokat arról: milyen kép is élt a múltban valamiről kisebb vagy nagyobb csoportokban.

Ugyanakkor a recenziens problematikusnak tartja, hogy míg e tanulmány címében Baráth Magdolna azt ígéri, hogy a Szovjetunióról kialakult és kialakított képet fogja tárgyalni, munkája jelentős részében mégis inkább annak kialakítóival foglalkozik – ami persze szükséges, hiszen egy ilyen kép természetesen nem függetlenül ezek tevékenységétől alakult, változott. Ám talán helyesebb eljárás lett volna a szerző részéről több olyan forrást, elemzést közölni, amelyekből az derül ki, hogy egyes közvélemény-formálók milyen képet terjesztettek a Szovjetunióról (ehhez hatalmas mennyiségű, különféle típusú dokumentumokból álló anyag maradt fenn) és arról: az akkori magyar társadalomban milyen értékelések jelentek meg a birodalomról: akár összhangban a hivatalosaknak számító ábrázolásokkal, akár azokkal szemben (ehhez hasznos lehetett volna megnézni a korabeli vicceket is). Sőt, a megítélések olykor igencsak eltérő volta miatt felvethető a kérdés: a Szovjetunióról kialakult és kialakított *kép* helyett nem lett volna-e helyesebb inkább *képekről* írni? E munka véleményem szerint nem igazán jó témamegjelölésével szemben, a tartalom szempontjából ehhez képest pontosabb és így inkább helytálló a kötet nyolcadik tanulmányának címadása: Szovjet „imázsépítés” Magyarországon. A Szovjetunió magyarországi népszerűsítésének módszerei és eszközei 1956 után (193.).

Ezek a kisebb észrevételek azonban, úgy vélem, nem érintik az igen jól sikerült, értékes kötet legfontosabb megállapításait – amelyek segítségével nem csupán a két ország kapcsolatainak számos összefüggését ismerheti meg az olvasó, hanem, egy sajátos perspektívából, rálátásra tehet szert az 1944–1990 közötti magyar történelem egészére is.

Vörös Boldizsár

CONTENTS

STUDIES – *Attila Tózsá-Rigó*: The Interlocking of State and Business in the Early Modern Economic System. New Information about the Credit Activities of the South-German Enterprising Companies – *Zsuzsanna Cziráki*: Habsburg–Ottoman Diplomacy in the Middle of the 17th Century: The Appointment of Simon Reinger as Habsburg Resident at Constantinople (1647–1649) – ARTICLES – *Noémi Viskolcz*: Anna Júlia Esterházy (1630–1669) – *Zsolt Kökényesi*: Mass and Prestige. The Presence and Representation of Hungarian Prelates in the Court of Vienna between 1711 and 1765 – *János Nagy*: Characteristics of the Delegation of County MPs on the Example of the Diet of 1751 – ATELIER – *Márton Gyöngyössi*: The Coinage of János Szapolyai (1527–1540) — SMALLER ARTICLES – *Balázs Kiss* – *Róbert Oláh*: Two Unknown Letters by Péter Pázmány from 1618 – *Lilla Fehér* – *Viktor Kanász*: The Letter of Péter Pázmány Written to Bishop Miklós Dallos of Győr in 1628 – OBSERVER – *László Kovács*: An Attempt at the Complete Publication of Grave, Sporadic and Treasure Finds in the Carpathian Basin from the Tenth and Eleventh Centuries: Find Cadastre, Corpus – HISTORICAL LITERATURE

Kiadó: Magyar Történelmi Társulat
1014 Budapest, I. Úri u. 53.
Nyomdai előkészítés: Paulus-Publishing Bt.
1028 Budapest, Községház utca 37.
Nyomás, kötészet: Krónikás Bt. Biatorbágy
F.v.: Horváthné Nagy Erzsébet
HU ISSN 0039–8098

Következő számaink tartalmából

Sipos József: Bajcsy-Zsilinszky Endre képviselővé választása 1922-ben

Ujváry Gábor: Tankönyvvita. Magyar és német kísérletek a másik ország tankönyveinek módosítására a második világháború idején

Anderle Ádám: Gerő Ernő árnyéka. A Rajk-per spanyol előzményei

E számunk munkatársai

Barta János ifj. az MTA doktora, professor emeritus (Debreceni Egyetem) – *Buza János* az MTA doktora, ny. egyetemi tanár (Budapest) – *Cziráki Zsuzsanna* PhD, tudományos munkatárs (Szegedi Tudományegyetem, Történeti Intézet) – *Fehér Lilla* MA hallgató, Pázmány Péter Katolikus Egyetem (PPKE BTK Történelem MA) – *Gyöngyössy Márton* PhD, habil., egyetemi docens ELTE BTK Történeti Intézet, Történelem Segédtudományai Tanszék (Budapest) – *Kanász Viktor* MA hallgató, Pázmány Péter Katolikus Egyetem (PPKE BTK Történelem MA) – *Kiss Balázs* MA hallgató, Pázmány Péter Katolikus Egyetem (PPKE BTK Történelem MA) – *Kökényesi Zsolt* PhD-hallgató (Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest) – *Kovács László* az MTA doktora, a BTK MTA Régészeti Intézet ny. igazgatóhelyettese (Budapest) – *Kulcsár Krisztina* PhD, főlevéltáros (Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Budapest) – *Ligeti Dávid* PhD, tudományos munkatárs (Veritas Történetkutató Intézet, Budapest) – *Makk Ferenc* az MTA doktora, emeritus professor (Szegedi Tudományegyetem) – *Nagy János* levéltáros (Budapest Főváros Levéltára) – *Oláh Róbert* MA hallgató, Pázmány Péter Katolikus Egyetem (PPKE BTK Történelem MA) – *Tóza-Rigó Attila* PhD, egyetemi tanársegéd (Miskolci Egyetem, Bölcsészettudományi Kar) – *Viskolcz Noémi* habilitált főiskolai tanár, SZTE Juhász Gyula Pedagógusképző Kar – *Vörös Boldizsár* tudományos főmunkatárs (MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, Budapest)

Számunk szerzői hozzájárulnak ahhoz, hogy a Századok szerkesztősége írásaikat — külön díjazás nélkül — DVD-n és a folyóirat internetes adatbázisában megjelentesse